

Paholainen taksvärkkärin sijasta niittomiehenä.¹

Myytillisissä tarinoissa esiintyvät toimivina olentoina yliluonnollisia voimia ja kykyjä omaavat henkilöt ja olennot. Niissä on vainajia ja kummituksia, haltijoita ja peikkoja, paholaisia, jättiläisiä, noitia jne. Suomen

¹ Pidetty esitelmänä suomalaisen ja vertailevan kansanrunoudentutkimuksen seminaarikokouksessa 2. marraskuuta 1948.

kansa on mielellään hakeutunut myyttillisten tarinain ehtymättömän rikkaaseen, salaperäiseen maailmaan ja halukkaasti kertoillut niitä vapaa-aikoinaan. Niitä on tarinoitu pitkinä talvi-iltoina puhdetöitä tehtäessä, on muisteltu metsästysretkillä nuotiotulen ääressä lämmiteltäessä tai kertoiltu kalastusretkillä ja marjamatkoilla.¹ Kun heinäniityllä on istuttu ojan pientareelle levähtämään, ovat muistuneet mieleen juuri ne monet tarinat, jotka ovat tapahtuneet samassa miljöössä ja ehkä samantapaisissa olosuhteissakin. Heinäniitty onkin ilmeisesti ollut — tarinoiden runsaudesta päätellen — varsin otollinen tausta eriaiheisille tarinoille, joista mainittakoon muutamia esimerkkejä. Maassamme yleisesti tunnettu on tarina käärmestä, joka heinäniityllä matelelee nukkuvan heinämiehen suusta sisään.² Myös »Lapsi ja elättikäärme»-tarinan muutamissa toisoinnoissa esiintyy heinäniitty-miljöö.³ Varsinaista niittotouhua viikatteenhiomisineen kuvataan eräissä jättiläistä ja kalevanpoikaa esittävässä tarinoissa. Tunnetussa noitatarinassa, jossa Lapin noita ilmestyy tuulispäässä niitylle heinäväen keskelle, on myös sama tapahtumapaikka.⁴ Edelleen on sama miljöö siinä tarinassa, jossa ukkossade kastelee heinät, ja salama lyö sitten kuoliaaksi ukkosta pilkkaavan isännän.⁵ Ahne isäntä on antanut kiitollisen aiheen monille heinäniittotarinoille, joista tunnetuimpia on seuraava:

Oli lauantai-ilta. Väki oli heilunut ahkerasti niityllä koko pitkän heinäkuisen päivän. Ja nyt oli kotiin lähtö. Naiset asettelivat haraviaan kuka pystyyn maahan, kuka taas ladon seinää vasten. Niittomiehet aikoivat pistää viikatteensa ladon seinähirsien rakoihin, mutta isäntä sanoi: »Teroit-takaapas viikatteenne nyt, niin ovat maanantaiaamuna valmiina!» Jotkut ottivat säntinsä aikoen ruveta teroittamaan, mutta muudan rengeistä pistää viikatteensa seinän rakoon ja sanoo: »Hiokoon tuhannen perkelettä, mutta minä en hio!» Silloin toisetkin pistävät viikatteensa seinälle ja asettavat säntinsä salvaimen ulkonemien väliin. Väki lähtee äänetönnä kotiin päin. Mutta silloin tuleekin vastaan hiojia, jokaisella säntit kädessä. »No, mihin sitä mennään?» kyselevät heinämiehet. Tähän vastaantulijat vastailevat: »Hiomaan, hiomaan!» Viimeisenä tulee vanha, köyryselkäinen ukko, musta vilttihattu syvälle päähän painettuna, keppi kädessä, laahaten toista jalkaansa ja kantaen kainalossaan tahkon puolikasta. Tämän kohdalle tultuaan kysyy renki, joka ensimmäisenä pisti viikatteensa ladon seinään: »No, mihinkä sitä tuotakin p-leen lässä viedään?» Ukko vilkaisee kysyjään ja irvistäen vastaa: »Kans hiveleen, kans hiveleen», jatkaen matkaansa jalkaansa vetäen.

¹ LAURI SIMONSUURI Myyttillisiä tarinoita. Helsinki 1947, s. 5—22.

² MARTTI HAAVIO Suomalaiset kodinhaltiat. Porvoo 1942, s. 559.

³ Haavio mts. 558.

⁴ A. Leinonen. KRK 106: 33 — Penna Juntunen 66 v.

⁵ Nilsiä. Tikkanen, Esteri KRK 121: 80.

Kun sitten maanantaiaamuna väki palaa ladolle, ja niittomiehet ottavat viikatteensa ja säntinsä teroittaakseen niitä, huomaavatkin he, ettei viikatteista ole tähteenä kuin hiukkasen hamaraa. — Petäjavesi. J. Aalto 25. 1915.

Tutkittavana olevan tarinan »Paholainen taksvärkkärin sijasta niittomiehenä» tapahtumamiljöö on myös heinäniitty. Siinä kuvataan voudin ja taksvärkkärin välisiä suhteita kartanoyhteiskunnassa, ja sen keskustelentona esiintyy kansantarinoiden suuri suosikki, paholainen.

Tarinan sisältö on Mouhijärveltä muistiinmerkityn toisinnon mukaan seuraavanlainen:

Oli kerran tolppari menosa taloon taksvärkkiin. Hän oli väsynyt ja murheelisen näköinen. Tuli silloin mettässä mies häntä vastaan ja kysy:

— Minkäs meet, kun oot niin surullisen näköinen?

— Menen taloon taksvärkkiin, ja siellä on vouti niin kova niittään, että pelkään, etten jaksa pitää puoliani.

— Älä huoli, sano mies. Menen erestäs.

No, hän meni ja niitti sen vourin kintereillä ja sano aina:

— Jos ses mee, niin kinttus katkee.

Ja se vouti kuoli suurusruokavälillä.

Niittomies anto sitten tolpparille sen viikatteen ja sano:

— Sille ei tartte tehrä mitään muuta kun niittää vaan, eikä sen terää saa koskaan kattoo.

Ja tolppari niitti sillä monta vuotta. Se vei niin kun hitua vaan. Mutta kerran se kävi vähän kiveen, ja hän luuli, että se meni poikki, ja kun hän katto sen terää, ei hänellä ollukaan kun paha kuusenoksa käresä. — b. Mouhijärvi. Laitakari, K. KRK 32: 104 — Vihtori Järventausta, 75 v.

Edellä esitetty on tyypillinen myytillinen tarina ihmisen hahmossa esiintyvine paholaisineen ja sadunomaisine viikatteineen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistossa on tästä tarinasta 44 toisintoa, jotka voidaan ryhmitellä kolmeen redaktioon:

A-redaktiosta on esimerkkinä edellä kerrottu mouhijärveläinen toisinto. Sen voimme jäsenellä seuraavasti:

I Paholainen tulee taksvärkkärin luo.

II Paholainen niittomiehenä.

III Taksvärkkäri ja paholaisen viikate.

B-redaktiota edustaa seuraava Raumalta muistiinmerkitty toisinto:

Koivisto kartnos on jumalattoma häij foud. Taksvärkri ei saan stä koskan täytte. Kerra ehtost men yhde torpri tyä miäs ja sanos: »Enk mnä saa men huome teijän puolestan taksi kartnoho?» — »No, mikäst, kyllmar sin vaa pääse, mut ei siäl vähäl pääs,» meinas torpa äij. Foud rupes niittäämä laista edel, mut vaik foud olis kuipali niittäny, nii se torpri taksvärkkär hätyt ai takan ja hokes: »Men ettipäi enemä tai mnä lyä konti

poik snu altas.» Foud vähtäs niin kovast ett örrät kokonas. Torppar kysys ehtost silt oodolt taksvärkkärit et: »Mitä palkka tule?» — »Mnä olen palkan jo saan.» Sil ett se ei mikkä muu ol ko sialutte piru. — b. Rauma. Laurila, Selma. KRK 31:85 — Heinonen, Fredrik, 69 v.

B-redaktiossa ei siis esiinny »Paholaisen viikate» -motiivia.

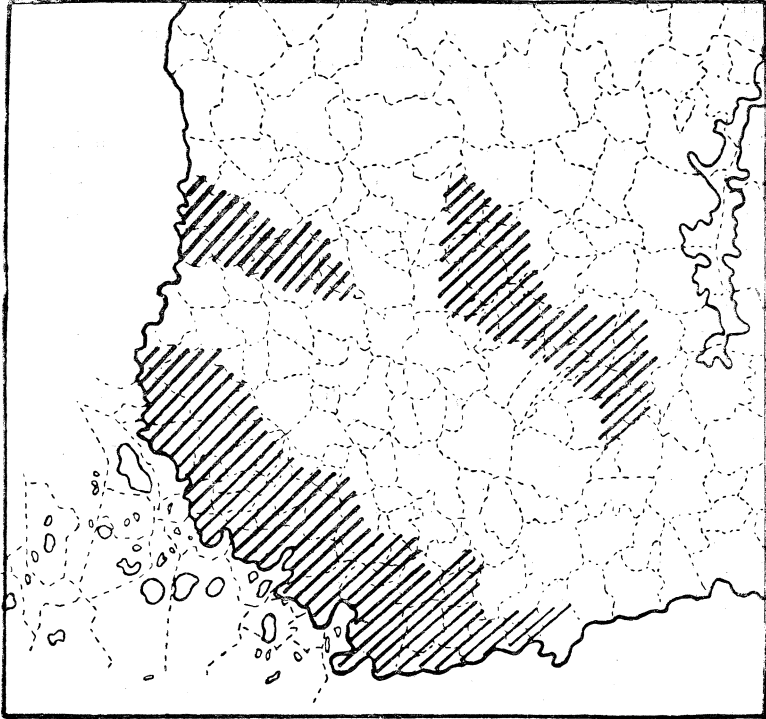
C-redaktiossa taas paholainen ei itse ole niittomiehen sijaisena, vaan hän luovuttaa taikaviikatteen taksvärkkäriille. Tästä redaktiosta kerrotakoon esimerkkinä seuraava pälkäneläinen toisinto:

Työvouti oli kerran ollut menossa töihin aluskuntalaisten kanssa. Eräs torpanmies ollut hyvin murheissaan ja kulkenut äänetönnä toisten jälessä. Tullut siinä vastaan sitten eräs mies, joka kysynyt: »Mikä sinua mies-rukka vaivaa?» Torppari kertonut, että hän on sairas eikä jaksaisi niittää, mutta on vain mentävä. Silloin mies sanonut: »Ota tämä minun viikatteeni, tällä on helppo niittää. Mutta muista, että vaikka se kävisi pahastikin kiveen, niin älä katso terää. Hioa et tarvitse.» Mies otti viikatteen, ja kas, sehän meni ihan itsestään heinään. Mutta illalla se kävi jo kovin pahasti kiveen, eikä torppari malttanut olla katsomatta terää. Ja silloin hän huomasi, että hän oli koko päivän niittänyt — havunvanteilla. — d. Pälkäne. Koskinen, H. KRK 105: 704 — Kalle A. Koskinen.

Tutkittavana olevan tarinan toisinnot on, muutamia harvoja lukuunottamatta, merkitty muistiin Länsi-Suomesta. Tämä on hyvin ymmärrettävissä, kun tarkastelemme tarinaa tämän alueen kulttuurihistoriallista taustaa vastaan.

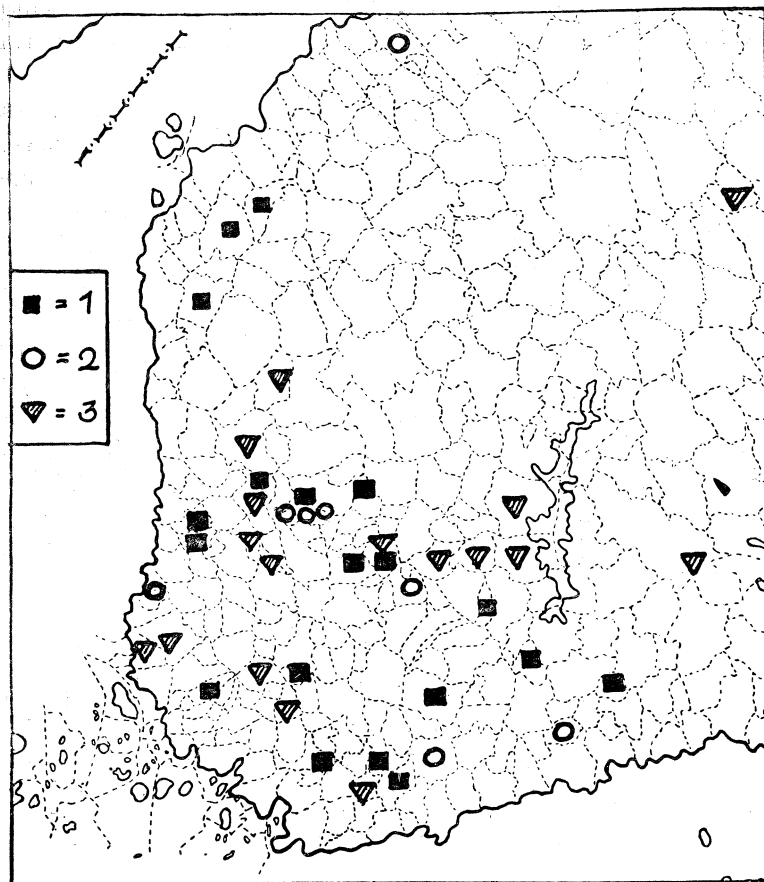
Etelä- ja Lounais-Suomessa oli jo keskiajalla lukuisia kartanoita, jotka vuokrasivat maitaan uudisasukkaille veroja ja päivätoita saadakseen. Näin muodostui talonvuokraajain eli lampuotien ryhmä. Mutta tämä oli suhteellisen vähälukuinen, ja suuret kartanot tarvitsivat ajan kuluessa ja viljelysten laajentuessa yhä enemmän veroja ja enemmän työvoimaa. 1800-luvulla torpparilaitos tarjosi kartanoiden työvoimakysymykselle erinomaisen ratkaisun. Kartanoiden takamaille, missä maat olivat huonompia, perustettiin torppia. Niiden asukkaiden tuli suorittaa kartanolle veroa osaksi luonnontuotteina, osaksi päivätoina. Etelä- ja Lounais-Suomen ylimyskartanon »päivätyötorppaa» onkin pidettävä Suomen torpparilaitoksen alkusoluna. Nyt kaikki suurten tilojen omistajat tahtoivat vähitellen päästä osallisiksi tästä edusta, joka näytti onnellisesti ratkaisevan maatalouden kipeimmän kysymyksen. Näin torpparien luku alkoi 1800-luvun loppupuolella lisääntyä nopeasti, ja uusi järjestelmä levisi pian maan kaikkiin osiin, eniten kuitenkin sellaisille seuduille, missä suuromistus oli yleisin. Etelä- ja Lounais-Suomen kartanoalueilla alkoi muodostua ns. torppariläänejä, joissa yhden kartanon alaisuuteen saattoi kuulua

Kartta 1.

satoja torppia. Torpparien voimalla alkoivat maanomistajien viljelykset laajentua ja entistä suuremmat sadot tulla korjattaviksi. »Mutta tässä hymyilevässä kuvassa on myös synkkä varjo», sanoo Väinö Voionmaa artikkelissaan »Kahdeksannentoista vuosisadan maataloudelliset uudistukset». Torpparien kannettaviksi tulivat nyt uudisviljelijän, veronmaksajan ja päivätyöläisen raskaat kuormat. Isännän ja torpparien väliset vuokrasopimukset tehtiin tavallisesti suusanallisesti, joten torppari joutui usein elämään aivan isännän mielivallan alaisena. Jos hän valitti verojen ja päivätöiden suuruutta, hän sai muuttaa torpasta. Jos hän kohensi torpan kuntoa, nousivat myös verot. Rasittavin ja vihatuin oli torppareille kuitenkin päivätyövelvollisuus, joka määriteltiin 2—5:ksi, kesällä jopa 12 viikkopäiväksi. Käytännössä se merkitsi kuitenkin usein sitä, että oli tultava työhön silloin, kun käskettiin. Tavallisesti torpparit joutuivat työskentelemään voudin silmälläpidon alaisena aamuvarhaisesta iltamyöhään. Torpparien viljelykset jäivät hoitamatta, ja torpparit joutuivat usein hyvin kurjiin oloihin.¹

¹ VÄINÖ VOIONMAA Keskiajan yhteiskunta. Suomen Kulttuurihistoria I. Jyväskylä 1933, s. 394—433. — EINO JUTIKKALA Kartanoyhteiskunta. SKH II, J-kylä 1934, s. 478—533.

Kartta 2.

1 = A-redaktio. — 2 = B-redaktio. — 3 = C-redaktio.

Useita tutkittavana olevan tarinan toisintoja on saatu torppareilta tai maanviljelijöiltä. Tätä voitaneen pitää eräänä osoituksena siitä, että tällaiset torpparien ja kartanon voutin tai isännän välisiä suhteita käsittelevät tarinat ovat juuri torpparien ja palkollisten keskuudessa löytäneet otollisen maaperän. Samaan tulokseen tulemme myös käyttämällä hyväksi kartografiaa. Kun vertaamme karttaa n:o 1, joka osoittaa läntisen Suomen selvimpiä kartanoalueita¹ ja karttaa n:o 2, johon on merkitty tarinan eri redaktioihin kuuluvien toisintojen muistiinpanopaikat, voimme havaita tarinaa kerrotun eniten juuri näillä kartanoalueilla. Laajimman sellaisen muodostaa lounaisrannikkoalue, jolta on merkitty muistiin 12 toisintoa.

¹ Kartta on tehty käyttäen hyväksi Suomen Kulttuurihistorian II osassa olevaa, prof. Eino Jutikkalan Kartanoyhteiskunta -tutkielmaan liittyvää karttaa läntisen Suomen historiallisista kartanoista.

Toinen alue on havaittavissa Tampereen ja Hämeenlinnan välillä. Täältä on saatu yhteensä 11 toisintoa. Kolmantena alueena voimme pitää Porin seutua, josta on löytynyt 6 toisintoa.

Tarinamme esitetään tapahtuvaksi yleisimmin kartanossa tai suuressa talossa. Isonkyrön toisinnossa tapahtumapaikkana on »eräs rystholli»¹, Karvialla tarina on paikallistutettu Poltavaan², Raumalla Koiviston kartanoon.³ Päähenkilöinä esiintyvät useimmissa toisunnoissa taksvärkkäri, vouti ja paholainen. — Taksvärkkärinä — nimitys johtuu ruotsinkielisestä sanasta 'dagsverkare' — on yleisimmin torppari.⁴ Usein mainitaan hänet vanhaksi⁵ ja heikoksi⁶, joskus myös köyhäksi.⁷ Kalannissa kertoo tarina kartanon vanhimmasta muonamiehestä, joka on nimeltään Juho eli Jussi.⁸ Toiseen ryhmään kuuluvat ne toisinnot, joissa päähenkilönä esiintyy torpparin asemesta renki.⁹ Kolmanneksi ryhmäksi voidaan lukea ne toisinnot, joissa niittäjänä esiintyy torpparin poika¹⁰, torpparin heikko renkipoika¹¹, entinen poika.¹² Neljännen ryhmän toisunnoissa mainitaan niittäjänä yksi mies¹³, eräs niittäjä.¹⁴ Viimeksimainitut edustavat kaikki tarinamme C-tyyppiä, siis redaktiota, josta puuttuu »paholainen niittomiehenä» -motiivi.

»Kuten seppä käyttää pihtejä, jotta ei polttaisi käsiään, niin saa aatelismieskin sälyttää työn ja suurimman vaivan hyvän, ymmärtäväisen ja uskollisen voudin niskoille», kirjoittaa Pietari Brahe vanhempi 1500-luvun lopulla.¹⁵ Maanviljelystä alettiin pitää aatelismiehelle sopimattomana ammattina, ja niin jätettiin koko kartanon taloudenpito voudin huoleksi. Suurimpien tilojen isännät seurasivat myöhemmin aatelisten esimerkkiä. Niinpä useimmissa tarinamme toisunnoissa kerrotaan voudista; isäntä itse esiintyy heinäpellolla vain kuudessa toisinnossa.¹⁶ Tarina alkaa tavallisesti kuvauksella, miten paha¹⁷, pahanilkinen¹⁸, pahankurinen¹⁹, kova²⁰, ilkeä²¹, ankara²², jumalattoman häijy²³ vouti rasittaa työmiehiä ja taksvärkkäreitä. Vanhin heistä on erikoisesti hänen kiusantekonsa ja »haukkumisensa» kohteena:

Oli mun kotini tianoosa yks kartano, jolla oli paljo tolppareita. Ne teki monta päivätyötä viikos. Ja oli kartanos fouri, nuori miäs, ja oli myäs vanha, heikko tolppari, joka teki kolme päivää viikos taksvärkkii oman pussis kansa, ja fouri rasitti kovasti sitä tolpparii ja ei lainkaan ottanu ketään muuta ukon erest taksvärkkiin ko ukon itte ja ei päästäny muita heinäs niittämään ja elos leikkaamaan erel ko ukon itte, ja oli itte toisena

¹ Toisinto, n:o 17. — ² 36. — ³ 23. — ⁴ 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 26, 30, 37, 42, 44. — ⁵ 8. — ⁶ 3. — ⁷ 15. — ⁸ 32. — ⁹ 12, 24, 28, 29, 36, 38, 40. — ¹⁰ 31. — ¹¹ 25. — ¹² 34. — ¹³ 33, 39, 43. — ¹⁴ 41. — ¹⁵ EINO JUTIKKALA Kartanoyhteiskunta. Suomen Kulttuurihistoria II. Jyväskylä 1934, s. 490. — ¹⁶ 9, 18, 20, 24, 35, 36. — ¹⁷ 32. — ¹⁸ 8. — ¹⁹ 17. — ²⁰ 13. — ²¹ 23. — ²² 22. — ²³ 23.

miähenä ukon peräs ja hääti ukkoa kovin tyähöön ja piti kaikkia ilvettä ukon kanssa. — b. Nakkila. Rauvola, T. E. 36. 1892 — N. Bäckki, 41 v.

Nyt seuraa tarinassa kohtaaminen, jossa kolmas päähenkilö, nimittäin paholainen, esittäytyy. Kerrotaan, miten torppari tulee surulliseksi, kun vouti häntä kiusaa ja haukkuu¹, tai on murheissaan, kun on tehnyt itsensä väsyksiin.² Peläten hän huokailee seuraavan päivän työtä ajatellessaan.³ Joskus taksvärkkärin kerrotaan olevan huono heinä mies⁴, joskus taas surun syynä on huono viikate.⁵ Paholaisella on yleensä — niin myös tässä tarinassa — se ominaisuus, että se on heti läsnä, jos sen nimeä huudetaan tai jos siltä pyydetään apua. Niinpä usein kerrotaan paholaisen ilmestyvän torpparin tai rengin kiroillessa.⁶ Lavalialta saatu toisinto kertoo, miten renki päättää kostaa voudille ja pyytää paholaiselta apua.⁷ Sama ajatus on mouhijärveläisessä toisinnossa:

Oli talossa ankara vouti, jolle ei kukaan työssä piisannu. Aina se sano vaan: »Ei tu mitään.» Enempi olis aina vaan pitänyt tehrä. Niitettiin heinää. Vouti niitti erellä ja torppari peräsä. Illalla oli torppari kovasti väsynyt ja sano: »Kyllä huomiseksi toimitan sellaisen niittomiehen taksvärkkiä tekeen, että sinullekin piisaa.» No, se toimitti sinne pirun niittäen. — b. Mouhijärvi. Laitakari, K. KRK 32: 107. — Frans Tirkkonen, 58 v.

Paholaisella ei ole yleensä mitään määrähahmoa, missä se aina esiintyisi. Tarinamme eri toisunnoissa se on mies⁸, vieras mies⁹, pieni mies¹⁰, pien eij¹¹, pieni miehen kakkula¹², äijä¹³, vanha mies¹⁴, vanha vaari¹⁵, vanha ukko¹⁶, vanha taata¹⁷, vanha äijän kakkärä¹⁸, vanha, harmaapää ukko¹⁹, harmaa äijä²⁰, pieni, harmaapartainen äijä.²¹ Teuvasta saadussa toisinnossa on paholaisen asemesta vuoreneikko.²² Pohjanmaalla yleensä peikko on dominanttiolento, joka usein esiintyy tarinoissa paholaisen, haltijan ym. yliluonnollisten olentojen asemesta. Kauvatsalta muistiinmerkityssä toisinnossa viikatteen antajana on metsän haltija²³ ja Kankaanpäästä saadussa metsänneito.²⁴ Nämä olennot ovat ilmeisesti sekaantuneet tarinaamme metsänneitotarinoista, koskapa niissä metsänneito kuvataan hyvin ystävälliseksi ja avuliaaksi olennoksi, ja tässä on kysymyksessä juuri taksvärkkärin auttaminen. — Useissa toisunnoissa paholainen tulee tiellä torpparia vastaan hänen mennessään aamulla surullisena ja pelokkaana taksvärkkiin ja kyselee murheen syytä.²⁵ Se saattaa tulla vastaan myös illalla taksvärkkärin tullessa väsyneenä päivätyöstään.²⁶ Ilta on yleensä tarinoissa paholaisten liikkuma-aikaa. »Auringonlasku oli ohi ja

¹ 5, 6, 10, 30, 42. — ² 1, 26, 39. — ³ 25, 15. — ⁴ 12, 13, 38. — ⁵ 34, 35, 37, 43. ⁶ 18, 24, 28, 40. — ⁷ 29. — ⁸ 7, 23, 24, 42. — ⁹ 2, 15, 26. — ¹⁰ 9. — ¹¹ 1. — ¹² 16. ¹³ 39. — ¹⁴ 31. — ¹⁵ 11. — ¹⁶ 25. — ¹⁷ 13. — ¹⁸ 38. — ¹⁹ 14. — ²⁰ 37. — ²¹ 30. — ²² 19. — ²³ 37. — ²⁴ 35. — ²⁵ 3, 7, 13, 19, 31, 32, 42. — ²⁶ 1, 5, 6, 10, 14, 20, 26, 39.

oli pirujen aika.»¹ Joskus se ilmestyy yhtäkkiä pellolle viikatteen huonoutta voivottelevan niittäjän luo.² Lavialla kerrotaan torpparin lähtevän kylään hakemaan itselleen sijaista heinäpellolle. Hän ei sellaista kuitenkaan löydä, ja hänen palatessaan kotiin tulee häntä vastaan pieni, harmaapartainen äijä.³ Usein paholainen tulee illalla torpparin tupaan, pyytäen yösiijaa.⁴ Tällöin torppari kertoo hänelle huolensa, ja vieras tarjoutuu menemään torpparin asemesta heinäpellolle, saadakseen nähdä, millainen mies tuo vouti on. Useimmiten torppari antaa ilomielin suostumuksensa. Mutta joskus hän epäilee ja sanoo, ettei niin vanha mies jaksaisi siellä niittää ja ettei hänellä ollut varaa maksaa palkkaa vieraalle.⁵ Vieras sanoo kuitenkin haluavansa yrittää ja hankkivansa palkkansa itse. Niin asia sovitaan.

Edellä on selostettu tarinan miljöö, sen henkilöt sekä se osa, jossa kerrotaan paholaisen tulosta taksvärkkäriin luo. Tämä on kaikille kolmelle redaktiolle yhteistä. Tämän jälkeen seuraa kohta, jossa paholainen esiintyy niittomiehenä. Tämä tavataan A- ja B-redaktioissa, joita voidaan siis edelleen selostaa rinnakkain.

Paholainen on aamulla lähdössä heinäniitylle. Toisinaan hänellä on mukanaan oma viikatteensa⁶, toisinaan taas torppari antaa hänelle viikatteen ja eväät.⁷ Mouhijärveltä saadussa toisinnossa kerrotaan, että vieras pyytää torpparilta hahmoa ja vaatteita ja ottaa vanneoksan mukaansa lähtiessään.⁸ Lohjalaisessa toisinnossa vieras pyytää rengiltä takin, lakin ja kengät.⁹ Paholainen saapuu sitten heinäpellolle. Muutamissa toisinnossa hän muuttaa itsensä menomatalla torpparin muotoon¹⁰, toisissa hän esiintyy torpparin palkkaamana »etulaisen».¹¹ Sammatista muistiinmerkityssä toisinnossa kerrotaan:

Menikin sitte heinää toisena päivänä torpparin muoross ja pälsyt nurinperin päällä. Fouri ihmetteli, kun oli pälsyt päällä, etteikös muutenkin kuuma piräis olla. — c. Sammatti. Nyberg, Väinö ja Yläne, Yrjö 8. 1915.

Huomio kiintyy edelläkerrotussa kuvauksessa siihen, että paholaisella on heinäniityllä »pälsyt» yllään. Tämä piirre esiintyy useissa toisinnossa.¹² Joskus paholaisella on ollut »pälsyt» päällä jo hänen tullessaan torpparin luo.¹³ Ylöjärvellä kerrotaan, että paholaisella on torpparin »nahkaruokoset» mukanaan heinäpellolla.¹⁴ Turkeista huolimatta niittäminen sujuu hyvin, eikä heinä miehelle edes hiki tule.¹⁵ Tämä turkkeihin pukeutuminen keskellä kuumaa kesäpäivää on varsin mielenkiintoinen seikka, jota ei tietävästi

¹ d. Asikkala. Osmo Niemi 338. 1936. — ² 34, 43. — ³ 30. — ⁴ 8, 9, 11, 15, 16, 25. — ⁵ 1, 13. — ⁶ 2, 8, 11, 15, 16, 18, 24. — ⁷ 3, 26. — ⁸ 20. — ⁹ 12. — ¹⁰ 3, 8, 10, 25, 26. — ¹¹ 5, 15, 17, 19. — ¹² 1, 5, 15, 17, 21, 22, 25, 26. — ¹³ 16, 19. — ¹⁴ 10. — ¹⁵ 37.

tavata muissa tarinoissa. Se lienee selitettävä yhdeksi osoitukseksi siitä, että paholainen on ylikuonnollinen olento, joka turkeista huolimatta kuuman kesäpäivänä kykenee näännyttämään ankaran voudin. — Eräissä toisinoissa kerrotaan, että paholainen myöhästyy heinäpellolta.¹ Teuvan toisinnossa torppari on myöhästymäisillään:

Torppari meni taloohin taksvärkkiin luhdalle ja se pelkäs myöhästävänä ja hyppäs sentähden kovaa. Sitten tuli vuoripeikkoo viidasta pälsyt yllä ja kysyi: »Mihinkä nyt on niin kova kiirus?» — »Pitää mennä taksvärkkiin ja pelkään, että olen myöhästynyt.» Vuoripeikko sanoo: »Kyllä minä menen sun edestäs, jos tahdot. Kyllä vielä saa päivän kiinni.» Se antoo mennä sen, ja se meni. — Teuva. Korpela, S. 76. 1889 — Torppari Antti Salmela, 34 v.

Voudin hämmästely paholaisen saapuessa torpparin hahmossa tai hänen sijaisenaan »pälsyt» päällä heinäniittoon on kuvattu hyvin hauskaasti:

Toi vanha peijakas, kun tänne taas on tullu. Hyvä sinä olet ollut ennen ja nyt olet pannut viäl nahaakki ylles. — d. Loppi. Andersson, K.F. 5. 1885.

Fouri sano jotta: »Mitä tuallaanen niittää, johonka pälsyt seljäs olla pitää kesällä. — k. Isokyrö. Brandt, H. 649. 1890 — Elias Ohlgren, 40 v. — Juho Pulkkinen.

Isäntä sanoi: »Yhtä kaikki tuollainen nappula.» — b. Vesilahti. Lastunen, Kalle KT 23: 104. 1937.

»Tommonenkos kakkula sieltä torpasta tulikin», sanoi vouti aamulla. — d. Tuulos. Helander, J. KRK 58: 4.

Fouri rupes koht kiroma, et mitä hän pölsyl tekke, ette hä muutenkan kummonenka ol. — a. Muurla. Saariluoma, V. 1913 — Ville Saariluoma, 52 v.

Tarinassa seuraa tämän jälkeen varsinainen, usein hyvin värikkäästi kerrottu kuvaus voudin ja paholaisen heinäniitosta:

Vouri käski ukkoo sanoin: »Hivo viikattees, et pystyy.» Ukko sanoi: »Mää hivoin jo koton, kyl se pystyy.» — »Saas nähr, menes erel ny sit vaan.» — »Fouri on hyvä ja menee itte erel, kyl mää peräs tulen.» — »Onko sinus miäst perässäkään tulemaan», tuumas fouri ja lähti niittämään. Ukko seuras peräs hätyyttäin fourii kovasti koko päivän, jotta fouri annoi ehtoon tavallista aikaisemmin, ko oli jo puoli kuolleena liijasta työstä, konnei ukko eres hivomisen rauhaa antanu eikä ittekään hivonu koko päivän. — b. Nakkila. Rauvola, T. E. 36. 1892 — N. Bäkki, 41 v.

Fouri meinas sitten, että nyt niitetään »kyynärä ja laaki». Piru sano: »Viis korttelia ja paiskaus.» Fouri niitti erell ja piru peräss. Aina vaan ahdisti fouria. Kirutti päivällisee asti. — c. Sammatti. Nyberg, Väinö ja Yläne, Yrjö 8. 1915.

¹ 10, 20.

Ainoastaan Nousiaisista saadussa toisinnossa esitetään vieraan niittäjän menevän pian voudin ohitse ja niittävän hänen edellään.¹ Kaikissa muissa tarinoissa paholainen asettuu niittämään heti voudin jälkeen. Vieras niittäjä on aina voudin kintereillä ja hätyyttää häntä menemään eteenpäin. Tämä lause esiintyy seuraavanlaisena:

Astu, pakene, astu, pakene!²

Niitä, niitä, niitä!³

Men ettippäi enemä tai mnä lyä konti poik snu altas!⁴

Jos ses mee, niin kinttus katkee!⁵

Mene pois edestä, taikka minä lyön sääresi poikki!⁶

Sitt se (paholainen) niitti sen fourin peräss niin kovaa, että löi ain sen kantapäähän takaa heinät pois.⁷

Piru oli aina hänen (voudin) kintereillään niin, että viikatteen hamara aina hänen kinttujaan kopisteli.⁸

Jaloillelyönti-piirre tavataan vain Satakunnassa: Raumalla, Ulvilassa ja Mouhijärvellä. Muut toisinnot selittävät paholaisen niittävän niin kovasti, että vouti lopulta väsyä ja kuolee. Tämä tapahtuu useimmiten illalla⁹, joskus myös ennen iltaa¹⁰, ennen puoltapäivää¹¹, suurusruokavälillä.¹² Muutamissa toisunnoissa kerrotaan, että vouti sylkee verta päivälliseen mennessä ja illalla on ruumiina.¹³ Lohjalaisessa toisinnossa renki lyö voutia viikatteella kantapäähän niin, että hän heti heittää henkensä.¹⁴ Lempäälässä taas kerrotaan voudin väsyvän iltapuolella niin, että hänet täytyy kantaa kotiin ja siellä hän kuolee.¹⁵

Yleensä jatkuu tarina seuraavasti:

Sitte meni hän (paholainen) torpparin tyköö ja sanoi: »Nyt on päivätyö tehty.» Torppari kysyi palkkaa, johon paholainen vastasi: »Minä olen jo täyden palkan saanut, sain koko voudin sielun.» — a. Nousiainen. Leivo, Frans 2401. 1937 — »Kuppar-Eeva».

Laihialaisessa toisinnossa paholainen sanoo: »Sainpa mä siitä pulkkani perälle rekinahan.»¹⁶ Isossakyrössä paholainen kertoo saaneensa »ison härjän, meinaten sillä fouria, kun se kuoli».¹⁷ Yliluonnolliset olennot puhuvat usein kuvakieltä ja käyttävät mielellään peittosanoja, kuten edellä. Eräissä tarinoissa paholainen sanoo kukkoa luusuuksi, nahkaparraksi, punapääksi tai luutorveksi. Kirkonkelloa nimittävät pirut, hiidet ja jättiläiset usein isoksi häräksi. »Mennään pois, koska iso härkä mörää!» sanoi pääpiru, kun kirkonkellot alkoivat soida.¹⁸

¹ 2. — ² 22, 21. — ³ 10. — ⁴ 23. — ⁵ 7. — ⁶ 8. — ⁷ 15. — ⁸ 18. — ⁹ 2, 10, 19. — ¹⁰ 22. — ¹¹ 6, 8, 29. — ¹² 7. — ¹³ 16, 31. — ¹⁴ 12. — ¹⁵ 5. — ¹⁶ 18. — ¹⁷ 17. — ¹⁸ Tuusula. S. Tarvajärvi KRK 55: 10. LAURI LAIHO Yliluonnollisten olentojen peittosanastoa ja salakieltä. Kotiseutu 1—3. Forssa 1940.

Sangen omalaatuinen on nakkilalainen toisinto:

Ehtoost tyäst päästyy, kun fourin oli tapa lähtee konttooriin antamaan tiliä päivän tuloksist, ni sanoi ukko fouril: »Mennääs nyt!» — »Mihin?» kysyi fouri. »Sinko et koskaan ennen ole ollut.» Fouri vastusteli, kon ei olis miälelläs ukon fölis menny, mutt ukko otti fourin kauluksee kiin ja vei tiäll tiätämättömäl.» — b. Nakkila. Rauvola, T. E. 36. 1892 — N. Bäkki, 41 v.

Edelläkerrotuista toisinoista poikkeaa huomattavasti Kälviältä muistiinmerkitty toisinto, joka myös on laskettava kuuluvaksi B-redaktioon. Tässä toisinnossa on ilmeisesti muista tarinoista sekaantuneita piirteitä. Niistä mainittakoon se, että paholainen ilmestyy illalla toisten heinämiesten jälkeen pellolle jääneen isännän luo. Samoin tapahtuu esim. edellä selostetussa »Pirut hiovat viikatteen»-tarinassa, jossa isäntä määrää viikatteen hiottaviksi työajan jälkeen illalla. Puheenaolevassa kälviäläisessä toisinnossa on paholaisen hahmo samanlainen kuin esim. usein »Piru kortinpelaajana»-tarinassa, nimittäin sillä on toisena jalkana hevosen jalka.¹ — Voudin kuolemaan ja paholaisen palkkaan päättyvät B-redaktioon kuuluvat toisinnot.

A-redaktiossa tarina jatkuu edelleen seuraavaan tapaan:

Ukko vei ehtoon tolppari ukol ruokakontin ja viikatteen takaisin ja sanoi: »Ko menet taksvärkkiin niittämään, ni älä terrää katto, jos se puuhun tai kivveen käy ja älä koskaan hivo, ni kyl se pystyy.» — b. Nakkila. Rauvola, T. E. 36. 1892 — N. Bäkki, 41 v.

C-redaktiossa, josta puuttuu »paholainen niittäjänä»-motiivi, voimme erottaa kaksi alaredaktiota:

Ensimmäisessä paholainen antaa torpparille oman viikatteen, jolla tämä niittää niin kovasti, että vouti lopulta kuolee. Tässä tapaamme siis oikeastaan saman teeman kuin A-redaktiossa; erotuksena on se seikka, että tässä niittää torppari itse paholaisen antamalla viikatella, A-redaktiossa taas paholainen on torpparin sijasta niittomiehenä. Esimerkkinä tästä alaredaktiosta, johon kuuluu 4 toisintoa, kerrottakoon seuraava Lavialta muistiinpantu toisinto:

Torppari on juuri valittanut vastaantulleelle äijälle voudin ankaruutta.

»Jaksat kyllä sinä niittää sellaisen voudin kanssa!» sanoi harmaapartainen äijä — ja antoi miehelle viikatteen, sanoen: »Mene sinä nyt tällä niittämään heti toiseksi voudin perään. Ja älä katso tätä viikatetta koskaan, vaikka kuinka hyvänsä sen löisit kiviin tai kantoihin — ja älä hio myös sitä koskaan.» Mies kiitti harmaapartaista äijää, otti viikatteen ja meni niittämään aamulla, niinkuin äijä oli käskenyt, voudin perään. Ja

¹ 27.

ahdisti voutia niin kovasti perästä, että se niitti niin, että oli henki menossa, sillä mies, vaikka käänneksen ainoastaan harvalleen viikatettaan, kaatoi heinää niin kaukaa kuin rahina voi kuulua. Kun vouti oli koettanut ponnistaa viimeisetkin voimansa, voidakseen pysyä tasassa, vaikka kyllä turhaan, niin heitti se viimein verta sylkien viikatteensa pois ja kaatui pyörtyneenä maahan. Mies niitti vaan lakeittensa päähän asti helposti, niin ettei ollenkaan hikikään tullut. — b. Lavia. Hannus, F. V. 20. 1889 — Taavetti Salonen.

Toisessa alaredaktiossa niittäminen ei tapahdu kilpaa voutin kanssa. Tässä paholainen antaa viikatteensa torpparille auttaakseen häntä selviytymään työstään helpommalla. Tähän ryhmään kuuluu 12 toisintoa, joista esimerkkinä mainittakoon seuraava Kalannista saatu toisinto:

Niin se (paholainen) sanoi: »Minulla on hyvä vikade, otas tämä, niin kyllä heinä kaatuu, ei ollenkaan väsyttä, ja kun toiset hiovat viikatetta, niin huilaa sinä, älä hio ollenkaan, ja jos lyöt kiveen tai kanton, niin älä katso, jos terää lohkee, kuin niitä vain. Saat tämän, jos annat omasi.» — a. Kalanti. Valo, K. KRK 11: 31.

Paholaisen antamalla viikatteella torppari sitten niittelee pitkät ajat hyvin menestyen, mitä eri toisintoissa on sangen mehevin sanankäantein kuvattu. Lause esiintyy seuraavanlaisena:

Se (viikate) pystyi erinomaisen hyvin koko päivän, aivan kuin liipattu partaveitsi.¹

Viikate pystyi aina ollen terävä kuin madon kieli.²

Se vei niinkuin hitua vaan.³

Se meni ihan itsestään heinään.⁴

Se vei aina vaan ihmeesti vaikkei se sitä koskaan hivonnutta.⁵

Poika niitti sillä viikatteella sitte niinkon tyhjää tehden vaan.⁶

Renki niitti, että kivet paukkui, ja heinä katkesi kuin siivellä pyhiten.⁷

Heinä kaatui kuin itsestään.⁸

Heinää kaatu niin kaukaa ku kahina kuulu.⁹

Heinä kaatuu sen vuoripeikon edestä niin kauas kuin krasahdus kuuluu.¹⁰

Isäntä sanoi, että kaatukoon heinä niin kauas kuin kiljahdus kuuluu.¹¹

Sill kaattu hein vaa niin kauas kun kihaus kuuluu.¹²

Se vikates vei niin kaukaa, mistä vaan kahahlos kuulu.¹³

Mies kaatoi heinää niin kaukaa, kuin rahina voi kuulua.¹⁴

Edellämainittuja ilmauksia tarkasteltaessa huomio kiintyy siihen, että kuudessa toisinnossa mainitaan heinän kaatuvan »niin kaukaa, kuin kahina, rahina, kiljahdus, kihaus, krasahdus, kahahlos kuuluu». Tämä motiivi tavataan yleisesti mm. hiiden tai kalevanpojan heinäniittoa tai kaskaattoa koskevissa tarinoissa. Rautavaarassa kerrotaan, että ollessaan kaskea kaatamassa kalevanpoika nousee kannon päähän ja huutaa:

¹ 32. — ² 18. — ³ 7. — ⁴ 4. — ⁵ 15. — ⁶ 34. — ⁷ 40. — ⁸ 2. — ⁹ 29. — ¹⁰ 19. — ¹¹ 11. — ¹² 1. — ¹³ 10. — ¹⁴ 30.

»Kunne huuto kuulunoo,
sinne kaski kaatukoon,
kaskessa Kalevan pojan.»¹

Kalevanpojan ollessa heinää niittämässä »ruoho kaatuu sitä myöden, mihin asti viikatteen viuhina kuuluu».² Koskella kerrotaan, miten hiiden renki on niittämässä ja »heinä kaatuu hänen edestään niin kaukaa ko kahaus kuulu».³ Jättiläinen esiintyy usein Marttilan ja Pöytyän välillä olevien suurten Rakkion niittyjen niittäjänä. »Joka hein kaatu niin kaukaa ko kahhaus kuulu».⁴ Niittäjänä saattaa olla myös tuntematon mies tai renki. Jalasjärvellä kerrotaan erään heinämiehen niittäneen kolmessa päivässä Limingan niityt, ja »heinä kaatus, kuinka kaukaa krahahdus kuulu».⁵ Tämä motiivi lienee tällaisista jättiläistarinoista siirtynyt tutkitavana olevaan paholaistarinaan.

Torppari niittää paholaiselta saamallaan viikatteella monta vuotta⁶, kymmenen vuotta⁷, yhdeksän vuotta⁸, seitsemän vuotta⁹, viisi vuotta¹⁰, kolme vuotta¹¹, kaksi vuotta¹², koko heinäajan¹³, yhden päivän¹⁴ Kerran hän lyö viikatteen oikein pahasti kiveen¹⁵, saunan kiukaaseen¹⁶, ladon purkkaan¹⁷, kantoon¹⁸, eikä hän malta olla katsomatta viikatetta. Useimmissa toisinoissa torpparin sanotaan uteliaisuudesta katsovan viikatteen terää. Toisinaan hänen kerrotaan katsahavan sitä epähuomiossa¹⁹, joskus taas hän ei muista kieltoa.²⁰ Maaningalla kerrotaan, ettei torppari usko viikatteen teroittuvan, kun se käy kiveen, ja siksi hän katsoo terää.²¹ Kielon rikkomisen vuoksi paholaisen viikate muuttuu useimmissa toisinoissa kuivaksi kuusenoksaksi²², tai torpparilla on kädessään väärä määnynoksa²³, vempulainen katajan kränä²⁴, katajan risu²⁵ tai katajan juuri.²⁶ Viikate saattaa myös muuttua risukontiksi²⁷, aidanvittaksi²⁸ tai kuivaksi mannasoksaksi.²⁹ Vieläpä viikatteen terän paikalla saattaa olla ihmisen³⁰ tai eläimen³¹ kylkiluu. Nousiaisista saadussa toisinnossa viikate muuttuu käärmeeksi, joka luikertelee tiehensä.³² Luopioisissa kerrotaan viikatteen olevan »tuhantena soppana».³³ Näin viikate siis muuttaa muotoaan, kun

¹ Rautavaara. Krohn. 11189. 1885.

² Paimio. Reinholm LXVII: 41—42.

³ Koski. Kesälä. E. KRK 54 b.

⁴ Ypjä. Aho. K. KRK 57. 57.

⁵ Jalasjärvi. Yrjänäinen. U. KRK 206. 10.

⁶ 2, 3, 7, 8, 9, 10, 35. — ⁷ 14. — ⁸ 28. — ⁹ 13. — ¹⁰ 35. — ¹¹ 1, 12, 19, 38. — ¹² 30. — ¹³ 34. — ¹⁴ 32, 42.

¹⁵ 1, 2, 5, 6, 7, 9, 10, 14, 18, 19, 28, 29, 30, 31, 35, 36, 37, 38, 42, 43.

¹⁶ 13. — ¹⁷ 12. — ¹⁸ 17, 32. — ¹⁹ 8, 32, 35. — ²⁰ 1, 6, 12. — ²¹ 43.

²² 1, 5, 7, 8, 9, 10, 17, 19, 29, 30, 31, 33, 35, 37, 39, 44.

²³ 6. — ²⁴ 34. — ²⁵ 12, 28, 38. — ²⁶ 14. — ²⁷ 18. — ²⁸ 16. — ²⁹ 36. — ³⁰ 41. —

³¹ 43. — ³² 2. — ³³ 40.

torppari sitä katsoo vastoin paholaisen kieltoa. — Viikatetta ei saa myöskään hioa. Tuuloksessa kerrotaan:

Kerran kun kaikki miehet istuivat ojan penkalle hiomaan, vetäisi torpan äijäkin pari kertaa viikatteellaan, vaikei olisi tarvinnut ja heti muuttui koko viikate aidanvittaksi. — d. Tuulos. Helander, J. KRK 58: 4.

Mäntyharjun toisinto kertoo torpparin koskettavan terää, jolloin se heti muuttuu.¹ Muutamissa toisinoissa torppari kiroaa lyötyään viikatteen kiveen, ja siinä samassa viikate muuttuu muotoaan.² Tämä muodonmuutos, jossa muuttuminen tapahtuu silloin, kun ehdoksi asetettua kieltoa rikotaan, on vanha ja tunnettu kansainvälinen motiivi. Jo Vanhassa Testamentissa kerrotaan Lootin vaimosta, joka muuttui suolapat- saaksi samalla hetkellä, kun hän vastoin kieltoa katsoi taakseen. Myytilisessä tarinaperinteessä tämä motiivi tavataan mm. tarinassa »Metsänneidon antama paita». Siinä kerrotaan, miten renki, ollessaan talvella halkoja hakkaamassa metsässä, sytyttää nuotion ja jättää sen sitten metsänneidon pyynnöstä palamaan. Kiihtökseksi tästä hän saa sellaisen paidan, jota ei tarvitse koskaan pestä. Renki ei kuitenkaan saa kenellekään sanoa, mistä hän on paidan saanut. Kolmen vuoden kuluttua hän kerran sen sanoo, ja samassa paita muuttuu kuusen ja männyn kerpuiksi.³

Tutkittavana olevan tarinan lohjalainen toisinto kertoo edelleen:

Kerran löi hän (renki) sen (viikatteen) ladon nurkkaan. Trenki ei muistanut, vaan katsoi; silloin oli hänellä katajan risu kädessä, jolla hän oli niin kauan niittänyt. Siitä hetkestä ei trenki enää tainnut sillä risulla niittää heiniä eikä olkia. — c. Lohja. Österberg, Mathilda 52. 1887.

Tässä tutustumme erilaiseen viikate-teoriaan, jonka mukaan taksvärkkärillä on koko ajan viikatteen teränä ollut katajan risu. Saman käsityksen tapaamme parista muustakin toisinnosta:

Mutta illalla se (viikate) kävi jo kovin pahasti kiveen eikä torppari malttanut olla katsomatta terää. Ja silloin hän huomasi, että hän oli koko päivän niittänyt havunvanteilla. — d. Pälkäne. Koskinen, H. KRK 105: 704.

Selvimpänä tämä käsitys näkyy Kalannista muistiinpannussa toisinnossa:

Aivan ehtoon edellä hän (torppari) löi sen kuivan kuusen kanton mäen rinteellä, ja ei hän huomannut kieltoa, vaan katsoi terää, ja sitten hän näki, että se oli vääriäinen, kuusen oksasta tehty seiväspuu, jolla hän oli niittänyt. Hän huusi voudin tykönsä ja näytti, että tällä hän oli niittänyt. Niin vouti sanoi: »Kyllä nyt ymmärrän, että olet väsynyt. Mene nyt kotiin.»

¹44. — ² 38, 39. — ³ b. Kankaanpää. F. Lähteelä. 3. 1880.

Eikä vanhaa Jussia enää niittämään vaadittu. — a. Kalanti. Valo, K. KRK 11: 31.

Edelläkerrotuissa toisinoissa on renki tai torppari käsittänyt asian siten, että hän on koko ajan niittänyt kuusenoksalla. Tätä tukee mouhijärveläinen toisinto, jossa kerrotaan paholaisen käyttävän kuusenoksaa viikatteenaan.¹ Ilmeisesti tässä on jälleen kysymys niistä ylikuonnellisista piirteistä, jotka usein liittyvät paholaiseen ja hänen antamiinsa esineisiin.

Tutkittavana olevassa tarinassa on useita kansainvälisiä motiiveja, joista edellä on mainittu muodonmuutos silloin, kun asetettua ehtoa vastaan rikotaan. — »Heinä kaatuu niin kaukaa, kuin ääni kuuluu»-motiivin mainittiin edellä esiintyvän suomalaisessa tarinaperinteessä mm. useissa jättiläistarinoissa. Tällä mielenkiintoisella ilmaisulla on myös kansainvälistä taustaa. Se tunnetaan ainakin Virossa. Siellä kerrotaan, miten Kalevipoeg pyytää eräältä naiselta syötävää, luvaten auttaa häntä heinänteossa. Kun hän sitten illalla teroittaa viikatettaan, niin heinä kaatuu niin kaukaa, kuin ääni kuuluu.² Tämä tarina on ilmeisesti sukua tutkittavana olevalle tarinalle, jossa paholainen auttaa taksvärkkäriä heinäniitossa. Ruotsissa tunnetussa rikkaan ja köyhän miehen tarinassa esiintyy myös sama teema. Siinä rikas veli tekee köyhän veljensä kanssa sellaisen sopimuksen, että yhteinen niitty joutuu kokonaan sille, joka suuremman osan siitä niittää. Rikkaalla veljellä on paljon apulaisia, köyhällä ei ole ketään. Silloin tulee jättiläinen auttamaan köyhää veljeä ja niittää omalla viikatteellaan koko niityn.³ C. W. v. SYDOW mainitsee tutkielmassaan »Sveriges och Finlands svenska folksägner» tarinasta, jossa jättiläinen auttaa talonpoikaa sadonkorjuussa ja vaatii vastalahjaksi talonpojan hevosen.⁴ Yleensä pätee tarinoissa — kuten elämässäkin — periaate: vastapalvelus palveluksesta, mikä huomataan mm. edelläkerrotussa ruotsalaisessa tarinassa. Sama ajatus tulee esiin myös tutkittavana olevassa tarinassa: paholainen auttaa taksvärkkäriä saadakseen palkakseen voudin sielun. Erittäin selvästi tämä näkyy Livialta muistiinpannussa toisinnossa:

Erääsä talosa oli ilkee vouri, joka piinas aina taksvärkkäreitä ja työmiähiä kovalla työllä. Kerran trenki päätti kostaa ja pyysi pirulta apua. Piru lupas antaa semmosen viikatteen, jolla pärjää, ja trenki lupas antaa vourim pahalle. — b. Lavia. Kaukoniemi, Olli KRK 28: 17.

¹ 20.

² LÜGANUSE, M. VESKE VEGE VIII 3, 1876. lk. 72. j. — AUGUST ANNI Kalevipoeg Eesti rahvaluules. Tartu 1934.

³ AUGUST BONDESON Svenska folksagor från skilda landskap. N:o 10. Stockholm 1882.

⁴ C. W., von SYDOW Sveriges och Finlands svenska folksägner. — Nordisk Kultur IX B, København 1931.

ELISABETH HARTMANN esittää teoksessaan »Die Trollvorstellungen in den Sagen und Märchen der skandinavischen Völker», että peikot antavat toisinaan ylluonnollisia lahjoja. Hän mainitsee esimerkkinä mm. »peikonviikatteen». Tällä voi mahdollisesti olla joitakin yhtymäkohtia tarinassamme esiintyvän paholaisen lahjoittaman viikatteen kanssa.

Tarinan alkuperää koskevaan kysymykseen on vaikea antaa vastausta, koska en ole tarinaa sellaisenaan löytänyt mistään ulkomaisista tarinakokoelmista, joten täytyy tyytyä pelkkiin oletuksiin. Koska ko. tarinassa on useita kansainvälisiä motiiveja, kuten edellä on todettu, on hyvin luultavaa, että se, kuten tarinamme yleensä, on kansainvälistä lainatavaraa. Sen levinneisyysalue on selvästi läntinen, joten se lienee kulkeutunut tänne lähinnä Ruotsista. Viimeksimainitussa maassa maanomistusolot ovat olleet suunnilleen samanlaiset kuin meidän maassamme, joten siellä lienee maaperä ollut yhtä otollinen tämän tyyppisille tarinoille.

Menneet sukupolvet eivät ole tarinoita ottaneet leikin kannalta — ne ovat pitäneet niitä täytenä totena. Paholainen vaeltaa suomalaisessa tarinastossa ihmisten varottajana ja opastajana. Usein se saapuu rankaisemaan ja pelottamaan, joskus myös auttamaan. Tutkittavana olleessa tarinassa paholainen tulee auttamaan taksvärkkäriä, mutta osoittaa samalla mahtiaan saapumalla rankaisemaan säälimätöntä voutia ja viemällä mukanaan voudin sielun. Tarinamme on siis laskettava kuuluvaksi morali-soivien paholaistarinoiden laajaan ryhmään. Voudin rasittamat taksvärkkärit ja rengit ovat uskoneet kerran näin tapahtuneen ja sisimmässään toivoneet samaa kohtaloa omalle voudilleen tai isännälleen. — Perinne-
maantieteellisesti tarina on sangen mielenkiintoinen, sillä elinkeinomaantieteelliset seikat ovat selvästi vaikuttaneet sen elämään ja leviämiseen. Toiselta puolen tarina taas tarjoaa kiintoisia kuvauksia elämästä viimeksikuluneiden vuosisatojen kartanoyhteiskunnassa, joten se puolustaa hyvin paikkaansa muiden myyttillisten tarinoiden monimuotoisessa ja värikäässä joukossa.

Ellen Helevuo-Urho.

L ä h d e v i i t t a u k s e t .

Lähdehuetelossa on muistiinpanopaikan jälkeen mainittu tarinan muistiinkirjoittaja. Hänen nimensä jäljessä oleva numero viittaa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistoon, jossa toisinto tällä numerolla on löydettävissä. Numeroa seuraa vuosiluku, joka ilmaisee tarinan arkistonsaapumisvuoden. Viimeisenä on mainittu tarinan kertoja ja hänen ikänsä.

Lähdeluettelossa esiintyvät seuraavat lyhennykset:

KRK = Kalevalan riemuvuoden kilpakeräys v. 1935—1936.

KT = Kansantieto-sarja vuosilta 1936—40.

a. = Varsinais-Suomi. — b. = Satakunta. — c. = Uusimaa. — d. = Etelä-Häme. — e. = Pohjois-Häme. — f. = Etelä-Savo. — g. = Pohjois-Savo. k. = Etelä-Pohjanmaa.

A-redaktio.

1. a. Muurla. Saariluoma, V. 106. 1913. — Ville Saariluoma, 52 v.
2. a. Nousiainen. Leivo, Frans 2401. 1937. — »Kuppar-Eeva» ym.
3. b. Nakkila. Rauvola, T. E. 36. 1892. — N. Bäckki, 41 v.
4. b. Lempäälä. Ritva, H. KRK 66:27. — Heikki Jara, 71 v.
5. b. Lempäälä. Söderman, Sandra 4. KT 31. 1938. — Miina Laatiskka, 73 v.
6. b. Mellilä. Ylijoki, M. KRK 52:5 — Frans Puolimatka.
7. b. Mouhijärvi. Laitakari, K. KRK 32:104. — Vihtori Järventausta, 75 v.
8. b. Ulvila. Järstä, F. 60. 1890. — Jefreitteri Iltanen, 24 v.
9. b. Vesilähti. Lastunen, Kalle KT 23:104. 1937.
10. b. Ylöjärvi. Soutio, K. J. 9. 1900. — Matti Haapaniemi, 47 v.
11. c. Artjärvi. Saarto, Maila 178. 1939 — Heikkilä, Elis, 69 v.
12. c. Lohja. Österberg, Mathilda 52. 1887.
13. c. Sammatti. Nyberg, Väinö ja Yläanne, Yrjö 8. 1915.
14. d. Kärkölä. Andersson, K. F. 47. 1887.
15. d. Loppi. Andersson, K. F. 5. 1885.
16. d. Tuulos. Helander, J. KRK 58:4.
17. k. Isokyrö. Laihia. Brandt, H. 649. 1890. — Elias Ohlgren, 40 v.
18. k. Laihia. Kotkanen, Viljo 523. 1937 — Juho Seppälä, 49 v.
19. k. Teuva. Korpela, S. 76. 1889 — Antti Salmela, 34 v.

B-redaktio.

20. b. Mouhijärvi. Laitakari, K. KRK 32:105. — Armas Lehtinen, n. 30 v.
21. b. Mouhijärvi. Laitakari, K. KRK 32:106. — Kalle Metsäkylä, n. 35 v.
22. b. Mouhijärvi. Laitakari, K. KRK 32:107. — Frans Tirkkonen, 58 v.
23. b. Rauma. Laurila, Selma KRK 31:85. — Heinonen, Fredrik, 69 v.
24. c. Askola. Tyyskä, J. 660. 1910.
25. c. Vihti. Halen, V. KRK 53. 54. — Vilhelm Halen, 80 v.
26. d. Sääksmäki. Tähtinen, Karoliina KRK 68:22.
27. k. Kälviä. Uusitalo, O. E. KRK 25. 204. — Uusitalo, Frans, 75 v.

C-redaktio.

C₁-alaredaktio.

28. a. Laitila. Saarimaa, E. 166. 1910.
29. b. Lavia. Kaukoniemi, Olli KRK 28:17
30. b. Lavia. Hannus, F. V. 20. 1889 — Taavetti Salonen, 30 v.
31. d. Kuhmoinen. Pajunen, Anna KRK 63:53. — Pajunen, Edvard, 52 v.

C₂-alaredaktio.

32. a. Kalanti. Valo, K. KRK 11:31.
33. a. Marttila. Alho, Toivo KRK 1:31.
34. a. Pöytyä. Värri, K. 12. 1891 — Antti Ahlgren.
35. b. Kankaanpää. Laiho, A. (Oukari) 41. — Santra Haukkuri, 21 v.
36. b. Karvia. Mikkola, J. J. 24. 1887.
37. b. Kouvatsa. Mikola, J. N. 7. 1892 — Oskar Mikola, 12 v.
38. b. Kokemäki. Ahti, O. 49. 1893. — Juho Ripinperä, 30 v.
39. c. Karjalohja. Vesa, Maria KRK 56:159.
40. d. Luopioinen. Nieminen, Svante 10. KT 52. 1938.
41. d. Padasjoki. Korkeela, V. 6. KT 48:1938.
42. d. Pälkäne. Koskinen, H. KRK 105. 704. — Kalle A. Koskinen.
43. g. Maaninka. Rytönen, Ahti. 2559. 1929. — Pekka Rissanen.
44. f. Mäntyharju. Alli Raila 710. 1939. — Ananias Lyytikäinen, 65 v.